

HISTORIJSKI ZBORNIK

Društvo za hrvatsku povjesnicu i Srednja Europa d.o.o., god. LX, Zagreb 2007, str. 1–401.

Potkraj 2007. u izdanju Društva za hrvatsku povjesnicu i Srednje Europe d.o.o. izašao je novi broj godišnjaka *Historijski zbornik*, glavni urednik kojega je Ivica Prlender. U šezdesetom godištu najstarijega hrvatskoga historiografskoga časopisa objavljeno je petnaest znanstvenih priloga.

Rubrika *Članci i rasprave* započinje radom Trpimira Vedriša *Povodom novog tumačenja vijesti Konstantina VII. Porfirogeneta o snazi hrvatske vojske*. Autor se osvrće na 31. poglavlje spisa *De administrando imperio* bizantskoga cara Konstantina VII. Porfirogeneta, u kojem se iznose podaci o snazi hrvatske vojske u X. stoljeću. Navedene brojke od 60 000 konjanika i 100 000 pješaka dugo su bile prihvaćane u starijoj hrvatskoj historiografiji kao dokaz o snazi hrvatske države za vrijeme vladavine kralja Tomislava. Iako je već slovenski povjesničar Bogo Graffenaauer izrazio sumnju u te brojčane podatke, srpski povjesničar Tibor Živković, služeći se najstarijim srednjovjekovnim rukopisom *De administrando*, ponudio je znatno manju brojku od 3000 do 4000 konjanika i 20 000 pješaka. Osvrtom na stajališta starije hrvatske historiografije i kritičke radove Ive Goldsteina i Ante Nazora o toj problematici te koristeći se suvremenim bizantskim izvorima, autor predstavlja Živkovićevo tumačenje. Iznosi kritički sud te postavlja pitanje njegove utemeljenosti radi pokretanja budućih rasprava, ne samo o uređenju i brojčanoj snazi hrvatske vojske već i o teritorijalnom opsegu područja vlasti hrvatskoga vladara iz prve polovice X. stoljeća.

Borislav Grgin u članku na engleskom jeziku *The mutual influences and connections between Dalmatia and Croatia at the end of the middle ages (1450–1527)* (*Međusobni utjecaji i veze Dalmacije i Hrvatske krajem srednjeg vijeka /1450–1527/*) razmatra utjecaje i veze između mletačke Dalmacije i Hrvatske u kasnom srednjem vijeku. Analizirajući političke i vojne veze, kao i gospodarske i demografske, dolazi do zaključka da su prve bile snažnije i utjecajnije. S druge strane, smatra da je u gospodarskim vezama vidljiv negativni trend zbog osmanskih prijetnji, koje su zbog povećanoga broja pridošlica i izbjeglica iz zaleđa utjecale na promjenu demografske strukture u Dalmaciji.

U radu pod nazivom *Zahtjevi dalmatinskih gradova francuskoj vlasti iz 1806. godine* Dragan Markovina pozornost posvećuje društveno-gospodarskim prilikama u Dalmaciji krajem XVIII. i početkom XIX. stoljeća, posebno se osvrćući na početak francuske uprave u Dalmaciji te na zahtjeve dalmatinskih gradova (Krka, Omiša, Trogira, Nina, Sinja, Poljica, Šibenika, Zadra) istoj. Zahtjevi se sastoje se 35 točaka, u kojima je obuhvaćena cjelokupna problematika društveno-gospodarskog života s prijedlozima za njegovo poboljšanje, a posebice je istaknuto pitanje trgovine sa zaleđem te pitanje uvođenja vojne obveze. Kako je dokument

važan izvor za istraživanje dalmatinske povijesti u navedenom razdoblju, autor ga na kraju članka donosi kao prigod.

Ulogom njemačkoga jezika u modernizaciji hrvatskoga društva u preporodnom razdoblju bavi se Drago Roksandić u članku *Kontroverze o njemačkoj kulturnoj orijentaciji u hrvatskom narodnom preporodu: njemački jezik u hrvatskoj svakodnevici, 1835.–1848.* Kako je hrvatski narodni preporod u starijoj historiografiji slovio kao sinonim za pokret hrvatskoga jezičnoga i kulturnoga nacionalizma, a njemački jezik smatran preprekom u konstituiranju suvremenoga hrvatskoga jezika, u radu se razmatraju stajališta hrvatske nacionalne elite prema njemačkoj jezičnoj komunikaciji. Autor pokazuje da je hrvatska nacionalna elita nakon početne faze nacionalne integracije i emancipacije od njemačkoga jezičnoga i kulturnoga utjecaja uvidjela nužnost širenja komunikacije s Europom i svijetom, pri čemu je njemački jezik bio bitan posrednik, a time i jedan od važnijih čimbenika hrvatske nacionalne integracije kao i modernizacije hrvatskoga društva.

Utjecajem modernizacijskoga procesa u Hrvatskoj i Slavoniji na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće na promjene u strukturi stanovništva bave se Božena Vranješ-Šoljan i Nikola Anušić u radu *Društvenopovijesna uvjetovanost razdoblja početne demografske tranzicije u Hrvatskoj i Slavoniji.* Iako su povoljni društveno-gospodarski i biološki čimbenici (posebice smanjenje smrtnosti djece), koji su obilježavali prelazak u moderno građansko društvo, utjecali na povećanje stanovništva, autori istodobno prikazuju i negativni proces koji ga je pratio, a prvenstveno se odnosi na vanjsko iseljavanje, nužna posljedica kojega je bila deagrarizacija, depopulacija te promjene u demografskim strukturama stanovništva Hrvatske i Slavonije.

U radu *Struktura studenata Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (1874.–1914.) po mjestu rođenja i zavičajnosti*, autorica Tihana Luetić prema podacima iz upisnih listova (nacionala) kvantitativno analizira podatke o mjestu rođenja i zavičajnosti studenata Filozofskoga fakulteta u Zagrebu od njegova osnutka do Prvoga svjetskoga rata. Kako je toj temi u dosadašnjoj historiografiji bilo posvećeno razmjerno malo pozornosti, cilj je rada pokazati na koje se geografsko područje protezao utjecaj Filozofskoga fakulteta i samoga Sveučilišta te je li Sveučilište zaista ostvarilo želju svojih utemeljitelja da postane spona kulturnoga povezivanja svih hrvatskih zemalja, ali i ostalih južnoslavenskih naroda. Istraživanjem je pokazano da su većinu studentske populacije činili studenti iz Hrvatske i Slavonije, dok je broj studenata iz hrvatskih zemalja u sklopu austrijskoga dijela Monarhije, odnosno Dalmacije i Istre, kao i broj studenata iz ostalih (južno)slavenskih zemalja bio razmjerno skroman, te se i u segmentu visokoškolskog obrazovanja odražavala rascjepkanost hrvatskih zemalja, odnosno austrijskog i ugarskog dijela Monarhije.

Nevio Šetić u članku *Istarski i riječki Hrvati u posjeti Zagrebu prigodom velike gospodarske izložbe 1891.* razmatra političko značenje Gospodarsko-šumarske izložbe u Zagrebu. Kako je Istra tada bila u sklopu austrijskoga dijela Monarhije, a Rijeka pod mađarskom vlašću i upravno odvojena od banske Hrvatske, upravo je organiziranje takve smotre svjedočilo o integracijskim težnjama hrvatskih zemalja. Prema mišljenju autora, osvješćivanju položaja istarskih Hrvata, kao i aktualizaciji hrvatskoga pitanja u Habsburškoj Monarhiji posebice je pridonio govor Vjekoslava Spinčića, u kojem je izrazio želju »da se Hrvati sjedine pod habsburškim žezlom.«

U članku *Odjeci Dreyfusove afere u hrvatskoj javnosti od 1894. do 1906.* Ljiljana Dobrovšak analizira napise o Dreyfusovoj aferi u hrvatskim tiskovinama u navedenome razdoblju. Afera je bila nezaobilazna tema svih tadašnjih novina te su se ovisno o stajalištu urednika ili političkoj orijentaciji svrstavale za Dreyfusa ili protiv njega. Autorica je posebnu pozornost posvetila problemu eventualnog poistovjećivanja Židova u Hrvatskoj s Dreyfusom kao Židovom i izdajnikom.

Problematicom marginalnih skupina bavi se Amila Kasumović u članku *Prilog povijesti marginalnih skupina u Bosni i Hercegovini u doba austro-ugarske uprave: prostitutke*. Dosadašnja bosanskohercegovačka, a i šira historiografija posvećivala je pozornost uglavnom političkim i gospodarskim aspektima austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine. Uz mnoge modernizacijske stečevine, koje je donijela austrougarska vlast, povećao se i broj prostitutki te se javila potreba za pravnim reguliranjem prostitucije. Autorica u radu analizira podrijetlo prostitutki, život u bordelima, liječnički nadzor, kontrole i evidenciju prostitutki, kao i problem bolesti i trgovinu bijelim robljem, ujedno se osvrćući na promjene u tradicionalnim vrijednostima bosanskohercegovačkoga društva.

Članak *Političko djelovanje Krajine u Banovini Hrvatskoj* autora Krešimira Regana bavi se društvom Krajina, osnovanim 1939. godine radi stvaranja nove političko-teritorijalne jedinice srpskoga naroda u Kraljevini Jugoslaviji, koja bi obuhvaćala dvadeset i pet kotareva iz Savske, Primorske i Vrbaske banovine. Autor prati djelovanje društva od njegova osnutka do propasti Kraljevine Jugoslavije 1941. godine, analizirajući političko djelovanje društva među Srbima u Banovini Hrvatskoj, njegovu promidžbenu aktivnost kao i povezanost s drugim društvima i strankama. Iako je društvo Krajina bilo aktivno u osnivanju regionalnih akcijskih odbora, potpunu politički djelatnost uspjelo je razviti tek u sjevernoj Dalmaciji osnivanjem četničkoga »Petog komitetskog pododbora.«

Mira Kolar u članku *Kako je dr. Rudolf Bičanić doživio Sovjetski Savez 1940. godine* opisuje Bičanićeve spoznaje nakon njegova boravka u SSSR-u 1940. izrečene u izlaganju u Radničkom domu u Zagrebu. Bičanić je kao član Direkcije za vanjsku trgovinu Kraljevine Jugoslavije bio i član delegacije koja je 1940. sklopila prvi jugoslavensko-sovjetski trgovački sporazum. Stoga je predavanje, u kojem je dao objektivan prikaz sovjetske stvarnosti, pobudilo veliko zanimanje šire javnosti te su ga prenijele sve hrvatske, a velikim brojem i srpske novine. Zbog zanimljivosti Bičanićeve izlaganja, autorica ga u originalu donosi kao prilog radu.

U članku pod naslovom *Slike nacionalne povijesti u hrvatskim udžbenicima uoči i nakon raspada Jugoslavije* Suzana Koren analizira hrvatske školske udžbenike i nastavne planove i programe iz druge polovice 1980-ih i komparira ih s onima iz početka 1990-ih, osvrćući se i na udžbenike nakon 1995. godine te pokazuje kako se upravo u njima mogu pratiti društvene i političke promjene prije raspada Jugoslavije i nakon osamostaljenja Hrvatske. Autorica je u radu posebno istaknula udžbenike iz 1992–95., smatrajući ih ključnima za stvaranje nove ideološke paradigme.

Služeći se dokumentima iz arhive Josipa Vrhovca, saveznoga sekretara za vanjske poslove SFRJ, Tvrtko Jakovina je u članku *Sovjetska intervencija u Afganistanu 1979. i Titova smrt* prikazao kako se sovjetska intervencija u Afganistanu odrazila na svjetsku političku situaciju, a posebice na situaciju u Jugoslaviji. Sovjetska intervencija poklopila se s Titovom bolešću i smrću te se Predsjedništvo SFRJ bavilo pitanjem mogućnosti širenje sovjetske ekspanzije i načinom suprotstavljanja tomu. Kako je intervencija označila kraj politike detanta, autor je u radu pozornost posvetio inicijativi SFRJ oko sazivanja hitnoga sastanka pokreta nesvrstanih zemalja, kao i sukobu s Kubom oko odnosa prema SSSR-u.

U tematskoj rubrici *Historiografija*, objavljeni su članci Vladimira Geigera i Marija Streche.

Vladimir Geiger piše o *Etničkim skupinama / zajednicama u Hrvatskoj u suvremenoj hrvatskoj historiografiji*. U hrvatskoj historiografiji mnogi su se povjesničari bavili različitim etničkim zajednicama ili su ih se doticali u sklopu obrade određenih tema. Najzastupljenije su one zajednice koje su na neki način obilježile hrvatsku povijest (Srbi, Talijani, Nijemci, Austrijanci, Židovi), dok su druge nedostavno obrađene ili, prema autorovu mišljenju, čak

i zaboravljene. Stoga je u prilogu rada navedena selektivna bibliografija priloga o etničkim zajednicama na hrvatskom jeziku (Albanci, Bošnjaci/Muslimani, Cincari/Grci, Crnogorci, Česi, Mađari, Makedonci, Nijemci i Austrijanci, Poljaci, Romi, Rusi, Rusini i Ukrajinci, Slovaci, Slovenci, Srbi, Talijani, Vlasi, Židovi).

Mario Strecha izradio je prijedlog programa poslijediplomskoga doktorskog studija iz hrvatske povijesti. Prijedlog je prihvaćen na Sveučilištu u Zagrebu te je u sažetu obliku objavljen pod naslovom *Moderna i suvremena hrvatska povijest u europskom i svjetskom kontekstu*.

Časopis donosi ocjene i prikaze recentnih izdanja hrvatske i inozemne historiografije te pregledom i ovoga godišta *Historijskoga zbornika* možemo reći da je nastavljena tradicija objavljivanja vrijednih i značajnih historiografskih prinosa.

VLATKA DUGAČKI